

UNUTULAN AĞAÇ: DARDAĞAN (*Celtis tournefortii* Lam.)'LARIN ADIYAMAN VE ŞANLIURFA'DA KORUNMASI GEREKEN BAZI ANIT AĞAÇ NİTELİKLİ BİREYLERİ

Hakan DEMİRBAĞ^{*1}, Mustafa YILMAZ², Mehmet KALKAN², Zeynep ÇİÇEKLİ¹

¹Orman Toprak ve Ekoloji Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, 26160

²Orman Mühendisliği Bölümü, Bursa Teknik Üniversitesi, 16310, Bursa Türkiye

*Sorumlu yazar: hakandemirbag@ogm.gov.tr

Hakan DEMİRBAĞ: <https://orcid.org/0000-0003-2778-6376>

Mustafa YILMAZ: <https://orcid.org/0000-0002-8250-1882>

Mehmet KALKAN: <https://orcid.org/0000-0002-0801-4955>

Zeynep ÇİÇEKLİ: <https://orcid.org/0000-0002-5539-0435>

Please cite this article as: Demirbağ, H., Yılmaz, M., Kalkan, M. & Çiçekli, Z. (2025) Unutulan ağaç: Dardağan (*Celtis tournefortii* Lam.)'ların Adıyaman ve Şanlıurfa'da korunması gereken bazı anıt ağaç nitelikli bireyleri. *Turkish Journal of Forest Science*, 9(2), 339-352

ESER BİLGİSİ / ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş 13 Ağustos 2024 / Received 13 August 2024

Düzeltilmelerin gelişi 5 Mayıs 2025 / Received in revised form 5 May 2025

Kabul 7 Mayıs 2025 / Accepted 7 May 2025

Yayınlanma 27 Ekim 2025 / Published online 27 Ekim 2025

ÖZET: Anıt ağaçlar bir yörenin dünü, bugünü ve geleceği arasında köprü kuran tarihi tanıklarındır. Günümüzde pek çok türe ait anıt ağaç bulunmaktadır. Adıyaman ve Şanlıurfa illerini kapsayan bu çalışmada; geçmişten geleceğe uzanan, çeşitli toprak ve iklim koşullarına dayanıklı, doğal türümüz dardağan (*Celtis tournefortii* L.)'nın anıt ağaç niteliğindeki bazı fertleri tespit edilmiştir. Örnekler boy, çap ve yaş kriterine göre incelenerek bakı ve koordinatları kaydedilmiştir. Buna göre on adet dardağan bireyi araştırmaya konu edilmiştir. Bu bireylerden 8 adeti Adıyaman, 2 adeti Şanlıurfa'da bulunmaktadır. Ağacın bulunduğu yerlerde çeşitli mülakatlar yapılarak tarihi, folklorik ve mistik özellikleri tartışılmıştır. Değerlendirmeler dardağanların anıt ağaç olarak tescil edilebilecek niteliklerde olduğunu ortaya koymuştur. Türe ait birçok bireyin korunmaya muhtaç durumda olduğu anlaşılmıştır. Araştırma neticesinde ortaya çıkan ve seçkin vasıflar taşıdığı belirlenen bu ağaçlara yönelik yapılacak kayıtlar, gelecek nesillere aktarılacak doğal ve kültürel arşivi muhafaza etmek adına önemli bir başlangıç olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anıt ağaç, çitlenbik, yerli tür, ekolojik miras.

FORGOTTEN TREE: SOME MONUMENTAL INDIVIDUALS OF ORIENTAL HACKBERRY (*Celtis tournefortii* Lam.) NEEDS TO BE CONSERVED IN ADIYAMAN AND ŞANLIURFA

ABSTRACT: Monumental trees are historical witnesses that bridge the past, present and future of a region. Today, there are monumental trees belonging to many species. In this study covering the provinces of Adıyaman and Şanlıurfa; some individuals of our natural and native species oriental hackberry (*Celtis tournefortii* L.), which is a monumental tree extending from the past to the future, resistant to various soil and climate conditions, were identified. The candidates were analysed according to length, diameter and age criteria and their aspect and coordinates were recorded. Accordingly, ten oriental hackberry individuals were subjected to the research. 8 of these individuals are located in Adıyaman and 2 in Şanlıurfa. Various interviews were conducted in the places where the tree was found and its historical, folkloric and mystical features were discussed. The evaluations revealed that the oriental hackberry have the qualifications to be registered as monumental trees. Many individuals of the species were found to be in need of conservation. As a result of the research, the records to be made for these trees, which are identified as having distinguished characteristics, will be an important start in order to preserve the natural and cultural archive to be transferred to future generations.

Key words: Monumental tree, hackberry, native species, ecological heritage.

GİRİŞ

Tabiatın sessiz tanığı anıt ağaçlar, biyolojik, estetik, dönemsel, kültürel ve ekolojik değerleri nedeniyle korunması gereken özel ağaçlardır. Çap, boy ve yaş açısından sıra dışı özelliklerde ve türünün ortalama değerlerini aşan; bulundukları yörenin tarihi ve kültüründe belirgin bir yerde olan ağaçlar, zaman içinde geçmiş ile gelecek arasında köprü kurma yeteneğiyle 'Anıt Ağaç' olarak nitelendirilirler. Her anıt ağaç, kendine özgü bir geçmiş ve hikâye taşır; bu hikâyeler ancak onlara dokunup yaslandığımızda hissedilebilir (Polat, 2017). Böyle ağaçlar; tarihi, folklorik, mistik ve boyutsal durumlarına göre dört kategoriye ayrılabilir (Asan, 1991; Genç ve Güner, 2001). Ayrıca yaşadıkları çevreyle uzun yıllar boyunca etkileşim içinde kalarak ekosistem hizmetlerinde önemli roller üstlenirler. Biyolojik ve çevresel değerleri göz önüne alındığında, çeşitli hayvan ve bitki türlerine ev sahipliğiyle biyoçeşitliliğin devamlılığında kritik rol oynayarak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan doğal birer abide olarak tanımlanırlar. Toprak stabilitesini artırır, su döngüsünü düzenler ve karbon depolama kapasiteleri sayesinde iklim değişikliğiyle mücadelede katkıda bulunurlar. Eski jeolojik olayların şahidi olan ağaçlar aynı zamanda kişilerin ve dönemlerin tanıklarıdır. Toplumun belleği görevini görür ve hatta efsanelere konu olacak şekilde yerel halk tarafından nesillere aktarılırlar. Belirtilen vasıflarıyla yalnızca bir ülkenin değil, tüm dünyanın korunması gereken varlıkları arasındadırlar (Özdemir vd., 1986).

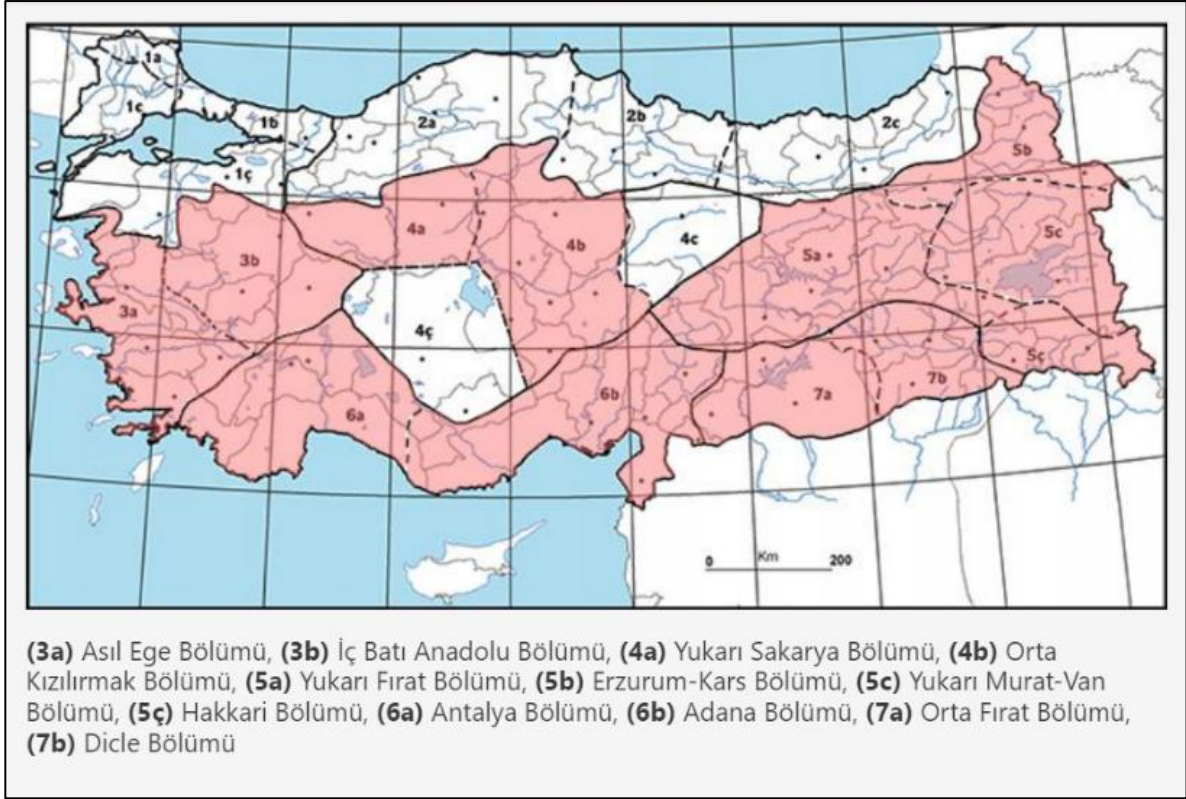
Anıt ağaçların belirlenmesi ve belgelendirilmesi, kapsamlı dendrolojik ve ekolojik araştırmaları kapsar. Çalışmalarda ağaçların yaşı, çapı, boyu, sağlık durumu ve ekosistem üzerindeki etkileri gibi kriterler dikkate alınır. Böylece biyolojik ve kültürel değerlerin kaydedilmesi ve korunmasına yönelik bilimsel veriler toplanarak bilinçli adımlar atılmasına olanak tanınır. Böyle bireylerin varlığının yanı sıra, korunması ve gelecek kuşaklara iletilmesi de önemlidir. Anadolu'nun uzun insanlık periyodunda, ormanlar devamlı şekilde insanlarla etkileşim içinde olmuş ve süreç, genellikle yakacak veya yapı malzeme ihtiyaçları nedeniyle

ormanlarda değişim ve zararlar neticelenmiştir (Akkemik vd., 2020). Buradan da anlaşılacağı üzere anıt ağaçların muhafazasının bilimsel araştırmalar ve halkın bilinçlendirilmesi yoluyla sağlanması önem arz eder. Bunların varlığını sürdürebilmesi, tabii yaşama alanlarının, toprak ve su kaynaklarının korunması ve çevresel tehditlerden arındırılmasıyla sağlanır. Koruma stratejileriyle doğal döngülerine müdahale etmeksizin yaşlanmalarına izin verecek planlanmalarla ilerleyebilir. Yani muhafaza odaklı geliştirilen stratejiler, ekosistem bütünlüğünün sürdürülmesi ve yaşlanma süreçlerine saygı gösterilmesi temelinde yapılandırmayla mümkündür.

Anıt ağaçlar, Türkiye’de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kurulunun 25 ve 597 sayılı kararlarıyla ilk kez yasal güvence altına alınarak envanterlerinin çıkarılması ile tespit ve tescil süreçleri resmîyet kazanmıştır (Efe vd., 2014). Anıt ağaçlara yönelik yapılan araştırmalarla keşif, tanııtım ve korumaya yönelik geniş bilgiler elde edilmiştir (Asan, 1987; 2010; Kavgacı, 2002; Koca 2014; Sarıbaş, 2015). Ülkemizdeki 2010 yılına kadarki resmi rakamlara göre kayıtlı durumdaki anıt ağaç sayısının 2300 civarında olduğu bildirilmektedir (Genç ve Güner, 2003; Palabaş Uzun ve ark., 2007). 2024 yılı itibarıyla Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü verilerine göre 9369 adete ulaşmıştır. Rakamlar, son dönemlerde anıtsal ağaçlara verilen önemin artarak devam ettiğini göstermektedir. Karaçam, sedir, meşe gibi yaygın türlerde çok sayıda anıt ağaç kaydı mevcut iken, bilhassa meşçere kurmayan pek çok ağaç türünde anıt ağaç tescili oldukça sınırlıdır. Hakkında bugüne kadar anıt ağaç anlamında fazlaca bir tespit bulunmayan türlerden birisi de dardağandır. Bazı çalışmalardaki arkeobotanik bulgular *Celtis tournefortii* Lam. ve *Amygdalus* L. gibi yabani meyveli türlerin günümüzden yaklaşık 8000 yıl önce var olduğunu belgelemektedir. Buna dair yapılan bir çalışmada erken neolitik çağda (M.Ö. 8400-8950) Aksaray’ın Aşıklı Höyük bölgesinde Antep fıstığı ve badem meyveleri ile birlikte dardağan meyve kalıntıları da bulunmuştur (Woldring ve Cappers, 2001). Bu durum dardağanların çok eski tarihlerden bu yana tanındığını göstermektedir. Ekolojik faydasının yanında ekonomik olarak da halen insanlığın faydalandığı bu türün Türkiye’de pek çok noktadaki yayılış yapması geleneğin geleceğe aktarımı bakımından fırsattır.

Dardağan, Anadolu, Balkanlar ve Doğu Asya’da yayılış gösteren bir ağaç türüdür (Şekil 1). En geniş yayılışını Anadolu’da yapmaktadır. Doğu çitlenbiği (Yaltırık, 1998), dağdağan (Gaziantep), Dağum (Erzincan, Tokat), eş anl. dadağan, dardağan, dardahan, davılga, davın, davum, doğdoğan, doğun gibi pek çok isimle bilinir (Baytop, 1994). Doğada genellikle serpili halde yaşarlar. Bulunduğu yörelerdeki belirli örnekleriyle adeta geleneksel bir elçi gibi görülebilecek yerli türlerimizdendir. Yaşamsal istekleri bakımından oldukça yetingen bir türdür. Türkiye’nin çoğu yerinde tabii halde yayılış göstermektedir (Mataracı, 2012). Çok noktada da anıt ağaç niteliğindeki kalın çaplı yaşlı bireyleri mevcuttur (Demirbağ ve Yılmaz, 2023). Dardağanlar toprağa adeta sarılan bir kök yapısına sahiptir. Plantasyonla meşçere kurmaya oldukça uygundur. Anıt ağaç özelliklerine sahip fertleri münferit olarak ve minimum ekolojik gereksinimleriyle yaşamını sürdürmektedir. (Demirbağ, 2023).

Araştırmanın amacı Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde anıt ağaç niteliğindeki bazı dardağan bireylerini anıt ağaç olarak literatüre kazandırmaktır. Böylece, yörenin doğal türlerine ve nitelikli bireylerin korunmasına ilişkin farkındalık artacaktır. Çalışmada tespit edilen on adet anıtsal niteliklere sahip dardağanlarla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Dardağanın Türkiye Yayılış Haritası (Mataracı, 2012).

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma alanı

2023 yılında, Adıyaman ve Şanlıurfa'daki muhtelif yerlerde anıtsal özelliklere sahip on adet dardağan belirlenmiştir. Bunların bulundukları yetiştirme ortamları incelenmiş ve sahip oldukları vasıflar kaydedilmiştir. Ayrıca bireylerin çapları, boyları, bakıları, bulunduğu il, ilçe, köy ve varsa mevkii adları ile coğrafi koordinatları da kayıt altına alınmıştır.

Dardağan bireyleriyle ilgili kayıtlar

Yaş tahmininde, daha önce ülkemizde belirlenmiş benzer örneklerin tahmini yaşları esas alınarak yaklaşık bir yaş aralığı belirlenmiştir. Yaş tahmininin üst sınırındaki yıllık halka sayısından hareket edilerek belirlenen (Kavgacı, 2002) hesaplama benzer bir yol izlenmiştir. Çaplar 1,30 m yükseklikte gövdeye dik yönde çap ölçer ile gerçekleştirilen iki ölçümün ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Boy ölçümleri boy ölçer ile yapılmıştır. Sert gövde yapısından dolayı artım burgusu kullanılamamıştır. Bundan dolayı aynı ekolojik ve iklim özelliklerine sahip çalışma yöresinde bulunan 3 dardağanın dip kütüklerine göre (Şekil 2) ortalama çap (420,0 mm) ve yıllık halka sayıları (78) oranlanarak bir referans değeri (ortalama yıllık çap artımı=5,38 mm) elde edilmiştir. Ayrıca aynı kütüklerin son on yıllık çap artım ortalamaları oranlamasıyla 420 mm çap sonrasında kalan çap değerlerine uygulanmak üzere bir referans değeri (4,43 mm) daha bulunmuştur. Çalışma konusu çapları bilinen on adet örneğe bulunan referans değerler uygulanarak ağaçların tahmini minimum yaşları ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 2. Referans Değer Hesaplanmada Kullanılan Dip Kütük Örnekleri (Foto: H. Demirbağ).

Çalışma alanında GPS kullanılarak her bir ferden koordinatları kaydedilmiştir. 10 bireyden örnekler alınarak herbaryum tekniklerine uygun olarak kurutulmuş ve teşhisleri yapılmıştır. Ağaçların sağlık durumu incelemelerinde, yapısal bütünlükleri, hastalık ve zararlı etkileri ile çevresel stres faktörleri göz önünde bulundurulmuştur. Her bir bireyin sağlık durumu görsel incelemeler ve yerel halktan alınan bilgiler doğrultusunda belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde, yerel halk ile görüşmeler gerçekleştirilerek ağaçların tarihi ve folklorik önemi hakkında bilgiler toplanmıştır. Anıt özellikleri taşıyan ağaçların mevcut durumları ve korunma gereksinimleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kalın çaplı ve yaşlı ağaçların biyolojik, ekolojik ve kültürel değerleri, yönetimi ve korunmaları için öneriler sunulmuştur.

BULGULAR

Adıyaman ve Şanlıurfa'da farklı çap ve boylarda yaşayan dardağanlar kuraklığa ve soğuk iklimlere karşı dayanıklı yapısıyla öne çıkmaktadır. Bunların kurak koşullara adapte olmuş ve örneklerine göre üstün gelişim gösterdikleri saptanmıştır. Yabanıl meyve verme özelliğiyle yaşadığı yerlerde pek çok canlıya besin kaynağı olmaktadır. Anıt ağaç niteliği taşıdığı belirlenen on adet dardağanın serpili halde ve yol veya tarla kenarlarında doğal halde yaşadıkları görülmüştür. Türün genellikle güney bakıyı tercih ettiği gözlemlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Anıt Ağaç Potansiyelindeki Bazı Dardağanlar (Foto: H. Demirbağ).

Çalışma konusu Güney Anadolu alanlarında, türün meşçere, topluluk ya da küme halinde hiçbir örneğine rastlanılmamıştır. Ağaçların tamamına yakını sağlıklı yapısıyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte dal ve gövdeleri yıpransa da canlılığını yitirmemiş fertler de görülmüştür. Bazılarının etrafında türün yaşamının oldukça eskilere dayandığını destekleyen oyma taş yapı veya kalıntılar da görülebilmektedir.

Anıt ağaç potansiyeline sahip dardağanlar hakkında bilgiler

Çalışma kapsamındaki on adet dardağana ait bilgiler numaralandırılarak aşağıda sunulmuştur.

1 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Besni İlçesine bağlı Taşlıyazı (Eski: Terbizek) köyünde kaydedilmiştir. 12,3 m boyunda, çapı 110,6 cm'dir. Güneydoğu bakıda ve 640 m rakımda yer almaktadır. Ağaç Adıyaman-Besni yol güzergahındaki bir tarla içerisinde yer almaktadır. Gövdesi gayet düzgün formda ve sağlıklıdır. Etrafı köy yeri ile tarla vasfındaki arazilerden oluşmaktadır. Bölgede ayrıca çeşitli yetişmiş örneklerine ait irili ufaklı ağaçları görmek mümkündür. Bulunduğu arazilerde genellikle tek yıllık kültür bitkileri (arpa, buğday vb.) yetiştirilmektedir. Tahmini minimum yaşının 307 olduğu tespit edilmiştir.

2 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Besni İlçesine bağlı Taşlıyazı (Eski: Terbizek) isimli lokasyonda kaydedilmiştir. 10,6 m boyunda ve 101,3 cm çapındadır. Güney bakıya yönelim yapmış ve 630 m rakımda kaydedilmiştir. Ağaç Adıyaman-Besni yol güzergahında yol kenarına yakın konumdadır. Gövdesinin bir kısmı (rüzgar etkisiyle) kırık vaziyettedir. Etrafı tarla vasfındaki arazilerden oluşmakta ve genellikle tek yıllık kültür bitkileri yetiştirilmektedir. Bölgede ayrıca türe ait irili ufaklı başka fertleri de bulunmaktadır. Elde edilen bulgular ağacın tahmini minimum yaşının 212 olduğunu işaret etmektedir.

3 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Besni İlçesi Atmalı köyü Akkuyu mezarındadır. 11,2 m boyundaki dardağanın çapı 140,7 cm'dir. Ağaç ihtişamlı morfolojisiyle civar alanlardaki emsaller ile kıyaslandığında dikkat çekici bir yapıdadır. Güney bakışında ve 730 m yüksekliktedir. Ağaç Adıyaman-Besni yol güzergahında ve biraz iç kısımda kalan mezra yerleşimi içerisinde yer almaktadır. Etrafı tarla ve bahçeciliğe ayrılmış araziler ile köy yerleşim yerinden ibarettir. Aynı konum civarında stabilize yollar boyunca çok sayıda örnekleri mevcuttur. Tahminen minimum 301 yaşlarında olduğu değerlendirilmektedir.

1, 2 ve 3 numaralı dardağanların uzun yıllardır bölgede yaşamakta olan ve yerel halk tarafından tanınan ağaçlar olduğu gözlemlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. 1, 2 ve 3 Nolu Anıt Ağaç Potansiyelindeki Dardağanlar (Foto: H. Demirbağ).

4 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Besni İlçesine bağlı Tekağaç Köyü sınırlarında saptanmıştır. Boyu 13,5 m göğüs çapıysa 106,1 cm'dir. Güney bakışında ve 670 m rakımdadır. Besni köy yolları bağlantı güzergahında olup şahıs tarlasının içerisinde yer almaktadır. 15 metreye yakın tepe genişliğiyle öne çıkmaktadır. Yaprımı olduğu iz düşümle yaklaşık 150-200 metrekareyi kapsayan bir gölge alanı oluşturabilmektedir. Serpili halde, muhtelif morfolojik ölçülerde ve tabii dardağanlara rastlamak mümkündür. Değerlendirmeler tahmini 223 yaşlarında bir ağaç olduğunu göstermektedir.

5 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesine bağlı Çelik Köyü sınırlarındadır. Boyu 7,1 m çapı 120,8 cm ölçülmüştür. Köy yolu üzerinde, tarla kenarında, 1050 m rakımda ve güney bakıdadır. Boyu fazla uzun olmayan bu bireyin gövde yapısı itibarıyla yaşlı izlenimi verdiği söylenebilir. Aynı mevkide tek başına okul veya ev bahçelerinde türün daha genç olanları da yaşamaktadır. Yörede yaşayanlarla gerçekleştirilen görüşmeler ve hesaplamalar neticesinde yaşının tahmini 256 olduğu belirlenmiştir.

6 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesine bağlı Balkar Köyü sınırlarındadır. Boyu 9,1 metre çapı 129,5 cm'dir. Güneydoğu bakışında yer almakta ve rakımı 1000 metredir. Şahısa ait bir tarlanın ortasındadır ve gövde kısmının zaman içerisinde oyuk bir hal aldığı görülmüştür. Gövde yapısı, dallanma ve yapraklanması itibarıyla sağlıklı olduğu gözlenmiştir. Gerçekleştirilen incelemelerde tahmini 276 yaşlarında olduğu saptanmıştır. Bölge civarında irili ufaklı dardağan ağaçlarıyla birlikte meşe ve kızılçamlar yaşamaktadır. 4, 5 ve 6 numaralı ağaçların gerek meyvesi ve gerekse yapraklarının yerli halk tarafından hayvanlarına besin olarak kullanılmakta olduğu kaydedilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. 4, 5 ve 6 Nolu Anıt Ağaç Özelliklerine Sahip Dardağanlar (Foto: H. Demirbağ).

7 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Kahta İlçesine bağlı Boğazkaya Köyü sınırlarındadır. 10,7 metre boyunda ve çapı 116,6 cm ölçülmüştür. Güney bakışında yer almaktadır. Rakımı 850 metredir. Ağaç, köy girişi yol kenarında ve özel mülkiyet içerisinde. Gölgesinden faydalanmak üzere kazık çakılarak hayvan dinlendirme ve muhafaza yeri olarak da kullanıldığı gözlenmiştir. Gövdesi oldukça sağlam ve diri görünmektedir. Yapılan değerlendirmeler tahminen 246 yıldır yaşamını sürdürdüğü yönündedir. Aynı konumda genellikle büyüklü küçüklü yetişmiş olan fertlerine rastlamak mümkündür. Bunların köylülerce kesilmek suretiyle yakacak odun amaçlı kullanıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Uzun ömürlü örneklerinin genellikle kesilmek suretiyle neslinin yer yer azalma eğiliminde olduğu anlaşılmıştır.

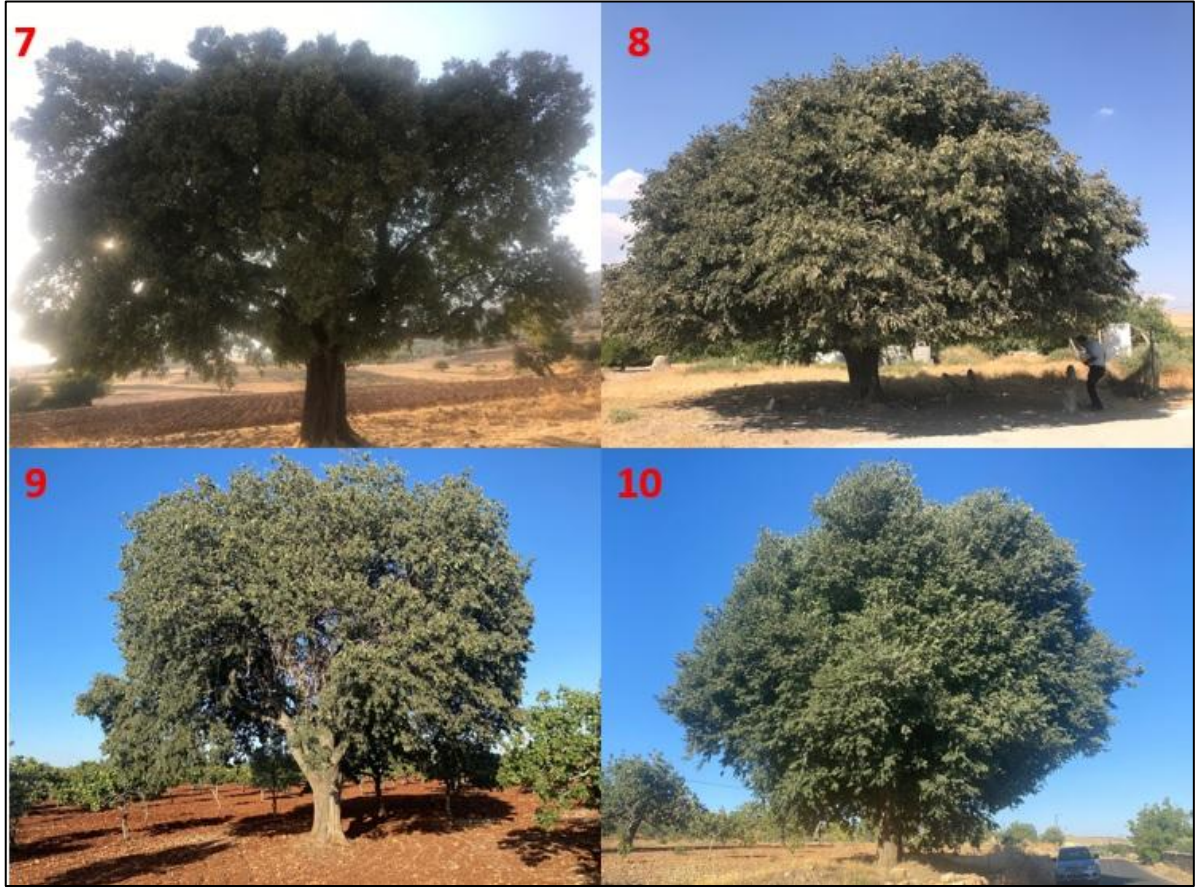
8 Nolu Ağaç: Adıyaman İli Samsat İlçesine bağlı Taşkuyu köyünde bulunan dardağanın boyu 7,6 m, çapı 107,4 cm ölçülmüştür. Güney bakışında ve 600 m rakımda yetişmiş bir ağaçtır. Köy içerisindeki eski bir mezarlık içerisinde. Geniş tepe çapı itibarıyla oldukça dolgun, heybetli ve sağlıklı bir görünüşü vardır. Aynı lokalde tek başına bulunan daha küçük tabii fertlere rastlanmaktadır. İncelemeler neticesinde türün tahmini yaşının 226 olduğu saptanmıştır.

9 Nolu Ağaç: Şanlıurfa İli Halfeti İlçesine bağlı Durak köyü sınırlarında bulunan örneğin boyu 8,1 m, çapı 101,80 cm ölçülmüştür. Bakışı güneydir ve 640 m rakımdadır. Halfeti-Bozova karayolu üzerinde bir tarla kenarında bulunan ve etrafı tamamıyla fıstıklık olan alanda münferit haldedir. Sağlığı iyi durumdadır. Genel itibarıyla fıstıklık olan aynı bölgede yol boyunca çok sayıda dardağan vardır. Yöredekiyle yapılan bilgi alışverişlerinde meyvesinden istifade edildiği belirtilmektedir. Ölçümlerle birlikteki değerlendirmeler yaşının tahmini 213 olduğu yönündedir.

10 Nolu Ağaç: Şanlıurfa İli Halfeti İlçesine bağlı Yeşilözen köyü sınırlarında olup boyu 12,4 m, çapı 122,9 cm ölçülmüştür. Güney bakıda ve 600 m yükseltideki köy yolu üzerinde bir tarla kenarındadır. Etrafında çoğunlukla Antep fıstığı ağaçları olmak üzere zeytin ve muhtelif meyveli türler bulunduğu görülmüştür. Yerleşim yerlerine oldukça yakındır. Dallanma ve yaprak oranı yüksek olduğu görülmüştür. Aynı bölgede yol boyunca türün çok sayıda doğal bireylerine rastlamak mümkündür. Gerçekleştirilen mülakatları gözlemlerimizle desteklediğimizde bilhassa Halfeti-Birecik-Bozova yolları arasında sağlıklı durumdaki dardağan sayısının 2500-3000 adeti bulabileceğini belirtmek mümkündür. Bunda en önemli etkenin yöre sakinlerinin türün meyvesinden ve gölgesinden faydalanması olduğu değerlendirilmektedir. İnceleme ve ölçümlerle 261'li yaşlarda olduğu tahmin edilmektedir.

7, 8, 9 ve 10 numaralı anıt ağaç niteliği taşımakta olan dardağanların genel görünüşleri itibarıyla çevresindeki diğer ağaçlardan bariz şekilde ayrılmakta olduğu görülmektedir (Şekil

6). Belirlenen on adet dardağan ağacının çevrelerindeki diğer örnekler de dikkate alındığında oldukça sağlıklı ve üstün temsilciler olduğunu belirtmek mümkündür.

Şekil 6. 7, 8, 9 ve 10 Nolu Anıt Ağaç Potansiyelindeki Dardağanlar(Foto: H. Demirbağ).

Elde edilen gözlem ve veriler türün en fazla insan kaynaklı hasar gördüğünü işaret etmektedir. Tapulu tarım alanlarında bulunan bu yaşlı temsilciler tescilli olmadıklarından dolayı kolaylıkla ortadan kaldırılabilir. Bilhassa bazı tarla sahipleri tarafından tek yıllık kültür bitkilerine (gölgesinden dolayı) zarar verdikleri düşüncesiyle kesilerek yok edilmeye maruz kalmakta olduğu görülmüştür. Buna karşın bulunduğu bazı yerlerde gelenek ve inanç gereği dardağan ağacına ayrı bir önem atfedildiği ve korunduğu gözlenmiştir. Bölgede, türe önem verildiğini gösteren ‘nazar ağacı, ziyaret ağacı’ gibi isimlendirmeler de söz konusudur. Tespit edilen anıt ağaç nitelikli dardağan bireylerine ait bilgiler tablo halinde hazırlanarak sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Potansiyel Anıt Ağaç Özelliklerine Sahip Dardağanlar.

Ağaç Sıra No	Bulunduğu İl ve İlçe	Bulunduğu Köy	Tahmini Min. Yaş	Boy (m)	Çap (cm)	Bakı	Yükseklik (m)	Koordinat (ED-50 6°)	
								X	Y
1	Adıyaman/ Besni	Taşlıyazı	307	12,3	143,3	GD	640	407374	4174825
2	Adıyaman/ Besni	Taşlıyazı	212	10,6	101,3	G	630	407476	4174730
3	Adıyaman/ Besni	Akkuyu	301	11,2	140,7	G	730	411434	4173387
4	Adıyaman/ Besni	Tekağaç	223	13,5	106,1	G	670	414770	4165104
5	Adıyaman/ Gölbaşı	Çelik	256	7,1	120,8	G	1050	373283	4173118
6	Adıyaman/ Gölbaşı	Balkar	276	9,1	129,5	GD	1000	368901	4178666
7	Adıyaman/ Kahta	Boğazkaya	246	10,7	116,6	G	850	457001	4193937
8	Adıyaman/ Samsat	Taşkuyu	226	7,6	107,4	G	600	456010	4163331
9	Şanlıurfa/ Halfeti	Durak	213	8,1	101,8	G	640	406169	4124603
10	Şanlıurfa/ Halfeti	Yeşilözen	261	12,4	122,9	G	600	409196	4117937

TARTIŞMA

Anıt ağaçlar, olağanüstü uzun ömürleri, görkemli fiziksel görünüşleri ve özel kültürel önemleriyle öne çıkan ağaçlardır. Türkiye’de 1970’li yıllarda başlatılan anıt ağaç envanteri faaliyetleri yetersiz kalmış ve sınırlı bir kapsamda yürütülmüştür (Sabuncu vd., 2013). Tabiatın canlı ve sessiz tanıkları olan, geçmişle günümüz arasındaki köprü vazifesindeki ağaçların gün yüzüne çıkarılması kesintisiz devam etmelidir. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü verilerine göre 2024 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 9369 adet anıt ağaç bulunmaktadır. Tescilli ağaçlar içerisinde aynı aileden adı çitlenbik (*Celtis australis*)’e ait üç adet kayıt (Adana, İzmir, Tekirdağ) mevcutken göreceli olarak çok daha uzun ömürlü dardağana ait

yalnızca bir adet kayıt (Şanlıurfa) mevcuttur. Söz konusu ağaç, kurak alanların yabanıl meyveli dayanıklı ağaçlarından olmasının yanı sıra görkemli nitelikleriyle de keşfedilmeyi bekleyen kıymetli yerli türlerimizdendir. Yüzyıllardır insanlarla iç içe bulunan yaşlı nadide dardağan temsilcileri kadim ve derin kültürden izler de taşımakta ve yansıtmaktadır. Bu tür çalışmalarla, fiziksel özellikleriyle öne çıkan bu ağaçlar, benzer araştırmalarda olduğu gibi, koruma altına alınarak bütün yönleriyle gelecek kuşaklara taşınmalıdır.

Araştırma konusu tür geçmişten günümüze ormanca fakir bölgede çok işlevliliği (beslenme, barınma, tüneme v.s.) ile dikkati çekmektedir. Türün anıt ağaç niteliklerindeki temsilcilerini tespit ve tescil etmek sürdürülebilir anlayışın gereğidir. Ne var ki Adıyaman ve Şanlıurfa yörelerinde günümüze kadarki anıt ağaç kayıtları çok düşük seviyelerde kalmıştır (Anonim, 2024). Adıyaman’da değişik bölgelerde olmak üzere üç ayrı türden toplam on adet ağacın anıtsal olarak kaydı yapılmıştır. Bunlar doğu çınarı (*Platanus orientalis*), İran palamut meşesi (*Quercus brantii*) ve saplı meşe (*Quercus robur*)’den ibarettir. Şanlıurfa’daki tescilli ağaçlar incelendiğinde ise bir adet dardağanın kayıtlı olduğu görülmektedir. 186 yaşındaki bu ağacın çapı 106 cm, boyu 16 m ve tepe çapının ise 18 m olduğu bildirilmiştir. Ancak aynı bölgeyi kapsayan araştırmamızda tescil edilen boylarda bir dardağana rastlanılmamıştır. Yine aynı bölgede yapılan ve 1341 adet dardağanın ölçüldüğü bir çalışmada (Demirbağ, 2023) da boy açısından bu değerlere ulaşan veya yaklaşan bir birey görülmemiştir. Bunun dışında Şanlıurfa’da doğu çınarı (*Platanus orientalis*), Dut (*Morus alba*), Fıstık (*Pistacia vera*), İran palamut meşesi (*Quercus brantii*), Saplı meşe (*Quercus robur*) ve Zeytin (*Olea europaea*) türlerine ait 36 adet olmak üzere toplam 37 adet kayıt bulunmaktadır (Anonim, 2024).

Anadolu’nun en eski yaşam alanlarından Adıyaman ve Şanlıurfa’da kendi ekolojik dinamikleri içerisinde gün yüzüne çıkartılması gereken dardağan, meşe, çınar gibi türlerin başı çektiği geniş bir anıtsal ağaç potansiyeli mevcuttur. Adıyaman ve Şanlıurfa’daki tescilli ağaçlarla birlikte araştırmadaki ihtişamlı görünüme sahip dardağanlar bölgedeki yapraklı ağaçların kadimden günümüze sağlıklı ve dayanıklı şekilde ulaşabildiğinin canlı göstergeleridir. Bu özellikleriyle keşfedilmeyi bekleyen ağaçların vakit kaybedilmeden kayıt altına alınması türün, tarihi ve gösterişli örneklerinin yaşatılması için elzemdir. Ekolojik faydalarının yanı sıra yabani meyvesiyle hem insanlara şifa ve gıda kaynağı hem de yaban hayatına katkılarıyla ön plana çıkan (Demirbağ, 2023) dardağanlar, anıtsal ağaç vasıflarındaki temsilcileriyle ekosistemdeki hizmetini yüzyıllarca sürdürebilecek kabiliyettedir. Böyle kıymetli ağaçların tescili neticesinde bölgedeki yeni anıt ağaçların kazanımı sağlanacak, muhafazasıyla geleceğe miras olarak geçmişin canlı tanıkları arasındaki yerini alacaktır. Bu sessiz şahitlerin kayıtları arttıkça, tarihte birçok önemli olaya ev sahipliği yapmış bölgelerdeki köklü ilişkiler de ortaya çıkacaktır.

Anıt ağaçların günümüze kadar hayatta kalabilmesinin önemli bir nedeni de kutsal ve mistik alanlarda bulunmaları nedeniyle saygı görmeleridir (Yaltırık, 1999). Nitekim UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi’ni hazırlayarak, toplumların kültürel kimliklerinin bir unsuru olarak kabul ettikleri ve nesilden nesile aktararak bugüne kadar yaşattıkları soyut kültürel miraslarını korumayı hedeflemektedir. Ayrıca, bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına yardımcı olacak yöntemler, araçlar ve imkanları desteklemeyi de amaçlamaktadır (Çelepi, 2016). Şanlıurfa ve Adıyaman’ın bazı bölgelerinde dardağanın ‘nazar ağacı, ziyaret ağacı, tılsımlı ağaç’ şeklinde adlandırılması halk tarafından türe gösterilen saygı ve önemi yansıtmaktadır. Bu durum söz konusu tür ile insan ilişkilerinin somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Diğer yandan araştırmadaki bazı yerlerde yetişkin dardağanlar çeşitli sebeplerle kesilerek yok edilmektedir. Anıt ağaç niteliğindeki örneklerle gösterilen saygı ve bağlılığın devamı türün sahiplenilerek daha iyi muhafaza edilmesine vesile olacaktır. Dolayısıyla buralardaki dardağanların anıt ağaç

niteliğindeki bireylerinin tespit ve tesciliyle, türün ekolojik, ekonomik, tarihsel önemi topluma aktarılmalıdır. İnsanların bildiği, tanıdığı ancak yer yer fazla önemsemediği türün, yakacak ve yapacak odun olarak görülmemesi için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmelidir. Münferit yaşam sürdüren ağaçların tarla sahiplerince zarar görmesine müsaade edilmemeli, türün anıt ağaç niteliği taşıyanlarının statüleri gecikmeksizin resmileştirilmelidir.

Ülkemizde anıt ağaç envanter ve standartlarına (TSE 13137) göre adi çitlenbik (*Celtis australis*) türüne yönelik kayıt olsa da (Genç ve Güner, 2001) dardağan (*Celtis tournefortii*) için henüz bir TSE standartları oluşturulmadığı bilinmektedir. Nitekim dardağan ile aynı aileden olan adi çitlenbik türünün öneminin vurgulandığı bir çalışmada (Akçay ve Akgün, 2023); türün doğal yayılış alanlarında, iklim koşullarına dayanıklılığı ve faydalanma şekilleri konusunda halkı bilgilendirmek ve türün korunmasına yönelik farkındalık projeleri geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, dardağan gibi uyum seviyesi yüksek nadide bir türün anıt ağaç standartlarının belirlenerek kayıt altına alınması, ekolojik ve ekonomik açıdan öneminin anlaşılabilmesi ile birlikte ülkemiz için kazanç olacaktır.

SONUÇ

Kültürel miras listemize anıtsal vasıflar taşıyan yeni ağaçların tespit edilerek eklenmesi, geçmişe ışık tutularak gelecek nesillerimize aktarılması adına çok kıymetlidir. Eskiye ait birçok yaşanmışlıkların şahidi olan yaşlı dardağanlar bu yörelerde adeta canlı birer arşiv deposu durumundadır. Geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesine sahip niteliklerdeki türün, bilhassa ihtişamlı temsilcileri başta olmak üzere, korunarak daha iyi tanınması ve tanıtılması gerekmektedir. Araştırmada Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde potansiyel anıt ağaç niteliğindeki bazı dardağanlar tanıtılmıştır. Çalışmada tespit edilen on adet anıtsal nitelikli dardağanla ilgili detaylı bulgulara yer verilmiştir. Yetiştirme ortamı istekleri bakımından oldukça kanaatkâr ve kuraklığa dayanıklı dardağan ağacının yaşlı bireylerine dair bu ilk çalışma, zor şartlara adaptasyon ve iklim değişikliği bağlamında da önemli ve değerlidir. Bu doğrultuda bölgedeki nitelikli dardağan ağaçlarının kayıt altına alınarak muhafazasına yönelik faaliyetlere de altlık oluşturulması amaçlanmıştır.

Doğada serpili halde yaşayan dardağanlara yönelik potansiyel anıt ağaç tespitleri neticesinde, türe gerekli özen ve hassasiyetin gösterilmediği kanısı hâkim olmuştur. Türkiye'nin yerli türleri arasında dayanıklı ve olumsuz iklim şartlarına karşı yüksek toleransıyla öne çıkan bu heybetli canlının bilhassa tarihi, geleneksel, mistik vb. gibi kimlik taşıyan örnekleri korunarak, tanıtımı ve farkındalığı artırılmalıdır. Bunun için en bariz ve ilgi çekici yolların başında anıtsal nitelikli ağaçların tespit ve tescili gelmektedir. Araştırma neticesinde ortaya çıkan ve seçkin vasıflar taşıdığı değerlendirilen bu ağaçlara yönelik yapılacak kayıt çalışmaları, gelecek nesillere aktarılabilecek doğal ve kültürel arşivi muhafaza etmek adına önemli bir başlangıç olacaktır.

YAZAR KATKILARI

Hakan Demirbağ: Arazi ve envanter faaliyetleri ile makale taslağının hazırlanması ve yazımı, **Mustafa Yılmaz:** Konunun ve metodolojinin belirlenmesi, makale taslağının değerlendirilmesi, danışma ve düzeltme desteği, **Mehmet Kalkan:** Makale taslağının değerlendirilmesi, **Zeynep Çiçekli:** Makale taslağının değerlendirilmesi.

FINANSAL DESTEK BEYANI

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATISMASI

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKLAR

- Akçay, M. H., & Akgün, B. (2023). Üç farklı fidanlıkta yetiştirilen adi çitlembik (*Celtis australis* L.) Türünün bazı morfolojik ve fizyolojik özelliklerinin belirlenmesi. *Turkish Journal of Forest Science*, 7(1), 59-72.
- Akkemik, Ü., Yılmaz, H., Yılmaz, O.Y., Sevgi, O. & Sevgi, E. (2020). Gökçeada'da *Quercus coccifera* türüne ait bir anıtsal ağaç tespiti. *Turk J. Biod*, 3(1): 15-20.
- Anonim. (2024). <https://www.anitagaclar.gov.tr>, Erişim Tarihi:10.07.2024
- Asan, Ü. (1987). Türkiye ormanlarında saptanabilen anıt nitelikli ağaçların Dünya'daki benzerleri ile karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 37(2), 46- 68.
- Asan, Ü. (1991). Doğal ve kültürel miraslarımızdan anıt ağaç ve ormanlarımız. *Yeşile Çerçeve*, 6, 22-24.
- Asan, Ü. (2010). *İstanbul'un doğal mirası anıt ağaçlar*, İBB. Kültür Yayınları.
- Baytop, T. (1994). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları No: 5678.
- Çelepi, M. S. (2016). Somut olmayan kültürel miras ve üniversite gençliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 15-35.
- Demirbağ, H., & Yılmaz, M. (2023). Dardağan ağacı (*Celtis tournefortii* L.)'nın bazı odundışı ürün, hizmet ve özellikleri. In: *5th International Non-Wood Forest Products Symposium*. Bartın University. <https://nonwoodbartin.com/>
- Demirbağ, H. (2023). *Adıyaman ve Şanlıurfa'daki dardağan (Celtis tournefortii Lam.) gen kaynakları üzerine araştırmalar (Doktora Tezi)*. Bursa Teknik Üniversitesi, 2023. Doi: 10.13140/RG.2.2.23182.98887.
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ. & Sönmez, S. (2014). Kuyucak monumental cretan maple (*Acer sempervirens* L.) (Burhaniye-Balıkesir, Turkey). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 120: 547–556
- Genç, M. & Güner, Ş.T. (2001). *Anıt ağaç envanteri ve seçimi için yeni bir yöntem*, I. Ulusal Ormancılık Kongresi Bildiriler Kitabı, 19-20 Mart 2001, Ankara, 234-251.
- Genç, M. & Güner, S.T. (2003). *Göller Bölgesi'nin anıt ağaçları*. Isparta Valiliği Özel İdare Müdürlüğü, İdeal Matbaası.
- Kavgacı, A. (2002). Türkiye'nin anıt meşeleri ve yeni bir anıt meşe (Çeçe Sultan Meşesi), *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, 52(1): 133-142.
- Koca, A.D. (2014). Monumental trees in Akçakoca (Düzce, Turkey): Utilities of natural

- resources for ecotourism. *Hacettepe J. Biol. & Chem.*, 42(3): 421-427.
- Mataracı, T. (2012). *Celtis*. Şu sitede: Bizimbitkiler (2013). <<http://www.bizimbitkiler.org.tr>>, [er. tar.: 03 10 2024].
- Özdemir, Ü., Göncüoğlu, C., Tütüncü, C., Tanca, N. & Tümer, A. (1986). Doğal anıtlar. *Journal of Science Fac*, 8, 221-230.
- Palabaş Uzun, S., Uzun, A. & Terzioğlu, S. (2007). Doğal mirasımıza bir katkı: Anıt doğu ladini (*Picea orientalis* (L.)). *Düzce Üniversitesi Ormancılık Dergisi*, 3(2): 42-54.
- Polat, Z. (2017). Doğanın mirası: Anıt ağaçlar. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 5(8), 908-916.
- Sabuncu, A., Doğru, A., Özener, H., Turgut, B. & Halıcıoğlu K. (2013). *Anıt ağaç envanterinin coğrafi bilgi sistemleri ile oluşturulması*. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi. 11-13 Kasım 2013, Ankara.
- Sarıbaş, M. (2015). Batı Karadeniz Bölgesi'nin kayda girmemiş anıt ağaçları. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 52 (1):13-21.
- Yaltırık, F. (1998). *Dendroloji Ders Kitabı II, Angiospermae (Kapalı Tohumlular)*, İÜ Orman Fak. Yayın No: 4104/420, İstanbul.
- Yaltırık, F. 1999. Tarihin yeşil tanıkları anıt ağaçlar. *Yeşil Atlas Dergisi*, (2), 70-78.
- Woldring, H., & Cappers, R. (2001). The origin of the 'wild orchards' of Central Anatolia. *Turkish Journal of Botany*, 25(1), 1-9.